

HUSZTI ANDRÁS,

a protestánsok első jogtanára. (1733—1742.)

I. Huszti ifju kora 1733-ig.

Az üldözött emberek sorsa mindig megragadja figyelmünket s érdeklődésünk annál inkább fokozódik irányukban, minél méltatlanabban sorolják föl az illetőknek hibáit az irodalomban, nemes törekvéseik rovására.

Igy vagyunk Huszti Andrással is, a kiről szívesebben tartották emlékezetben tanári székeről való elűzetését, mint tanári és irodalmi működésének értékét. Kutatásaim azon meggyőződésre vezettek, hogy Huszti András jobb volt a róla elterjedt hírek-nél, s a következő sorok egy részét ennek igazolására szentelem.

Huszti András családjára és gyermekkorára nem találtam adatokat. Volt ugyan egy nemes Huszti család Felső-Magyarországon, de sem ennek genealogiája, sem a mi Husztinknak ehhez való rokonsága nincs kiderítve.

Gróf Teleki Sándorhoz (1735, apr. 25-én) intézett levelében ezt írja Huszti: „Thomas Huszti, Alexander Huszti, Stephanus Huszti, Sámuel L. Huszti, Andreas Huszti. Én vagyok ez magam, ötödik az Academisansok között, kik a mi városunkból Husztról származván, én előttem mind a négyen celebris emberek voltak tudományukra nézve az hazába és az isten házába, kiknek nevekre a historiákba én rea akadván, erős esküvéssel meg esküdtem az istennek, hogy én is tanulok valamit az istennek dicsőségére és az hazának hasznára. Látván pedig, hogy az hazában lévő nemességnek fiai leginkább szükölködnek politica és juridica prudentia nélkül, ugy adtam magamat ezekre a tudományokra.“ Itt is tehát nem mint rokonairól, hanem mint földieiről szól.

Egyik munkájában is csak azt jegyzi meg származásáról, hogy Huszt városából való.¹⁾ A XVII. század végén, vagy a XVIII. elején született. 1714 és 1721 között a nagy-enyedi collegiumban tanult. Ezt szintén saját följegyzéséből tudjuk, a menyinyiben az 1714-ben megválasztott Szilágyi Péter nagy-enyedi tanár neve után odaveti, hogy ennek kéziratban levő munkáit nagyrészt ő másolta le.²⁾ Hogy 1722 táján Kolozsvárra jött tanulni, ezt két adatból állapíthatjuk meg. Ugyanis egyfelől Udvarhelyi Mihály kolozsvári tanár neve mellett,³⁾ ki 1721-ben foglalta el székét, fölemlíti, hogy 5 évig volt tanítványa; másfelől azt írja, hogy 1727, január 7-én Erdélyből egyenesen az Odera melletti Frankfurtba ment. A széki gróf Telekiekhez intézett memorialejában 1725-ben a következőket jelzi:

Az 1719-ben dult pestis miatt az enyedi tanuló ifjuság Szigethi István professzorral együtt Fel-Enyedre vonult. Huszti is ott volt. Teleki Krisztina innen hívta meg tanítóul fia, Barcsay János mellé. Ámbár tanulása befejezésére határozta magát, mégis engedett a többszöri hívásnak, különösen Vásárhelyi Mihály, szászvárosi pap és Szigethi István professor biztatására. Elment tehát Zalasdra 1719, aug. végén, a még olvasni is alig tudó gyermek mellé. Később növendékével a kolozsvári collegiumba küldetett s a Teleki család reá bízta gr. Teleki Sámuel és Dániel Lőrincz nevelését is.

1725-ben papságra szánta magát Huszti s mivel a collegiumban csak egy évet tölthetett még, tanítványairól lemondott, hogy magát annál jobban képezhesse. Ugy látszik, hogy contra, vagy senior-jelölt volt ekkor, mert a mint írja, a senior academiára készülvén a nyáron, neki sok dolga lesz. Két nagyobb tanítványát, Barcsayt és Telekit hajlandó volt megtartani, de a kisebb Daniel Lőrinczet másnak felügyelete alá akarta adadni.

Ennyi az, a mit Huszti ifjuságáról tudunk. Egyetemi tanulmányait az Odera melletti Frankfurtban végezte, hol legalább négy évet töltött. Fölmenetele után egy évvel ily czimű érteke-

¹⁾ De origine, incremento, fatis, et statu hodierno Gymnasiorum Transilvanensium cz. munkájauak 40. lapján.

²⁾ U. ott. 29. l.

³⁾ U. ott. 18. l.

zést adott ki: „Dissertatio Theologica de Christo Primogenito.“ Francofurti cis Viadrum. 1728. 4-r. Munkáját ajánlotta r. sz. bir. gr. Széki Teleki Pálnak, mint a kolozsvári ref. collegium gondnokának; továbbá pártfogóin kívül Udvarhelyi Mihály kolozsvári, Szigethi Gyula István nagy-enyedi professoroknak, Baczoni Incze Máté és Deáki József kolozsvári papoknak, kik közül Szigethi Gy. I. és Deáki József később, mint püspökök szenvedélyes üldözői voltak.

Jelentékenyebb műve Husztinak a „De origine, incremento, fatis, et statu hodierno Gymnasiorum Transilvanensium“ czimű, melyet szintén az Odera melletti Frankfurtban irt és adott ki 1731-ben.

A n.-enyedi, kolozsvári és m.-vásárhelyi gymnasiumok történetét az ágostai hitvallás kétszázados örömnépének emlékére írta. Jelen volt ő is 1730-ban magyarországi és erdélyi tanuló társaival a porosz király, Frigyes Vilmos által az Odera melletti Frankfurtba összehívott ünnepélyen, melyen Jablonski Ernest Pál theol. professor s ottani pap tartott emlékbeszédet. E beszéd ébreszté föl benne a vágyat, hogy az erdélyi gymnasiumok történetének megismertetésével rója le háláját a reformatio hazája, Németország iránt, hol amnyian gyűjték honfiai közül ismereteiket.

E munkájában a hazai reformatio eredetét bocsátja előre s ennek leírását Lampe után adja, fölhasználván Kapossi Sámuel sárospatak-gyulafehérvári professor kéziratait is.

Tekintve azt, hogy külföldön írta értekezését, elég részletes, elég megbízható a munka, s becsülésre annál is inkább méltó, mert a XVIII. században senki sem irt közintézetekről. Maga Huszti is sajnálatát fejezi ki a fölött, hogy a professorok nem irnak s nem nyomatnak ki semmit. Midőn az enyedi collegiumról ír, sajnálkozik azon, hogy nincs nyomdája, de úgy gondolja, hogy ha volna, akkor a külföldi akadémiákról hazatérőket lehetne kényszeríteni, állomásaik elfoglalásakor, egy-egy értekezés irására, melyben tudományuk jeleit nyomtatásban mutatnák ki.

Miután röviden leírta a kolozsvári, n.-enyedi és marosvásárhelyi collegiumok történetét, ha nem is élesen, de feltűnőleg fejezi ki nem tetszését a fölött, hogy mindenütt a theologia van előtérbe tolva. „Ezek azon nevezetesebb intézetek Erdélyben,

melyekben a fiatal lelkek részint az egyház javára, részint a polgári rend hasznára közepesen formáltatnak, és a melyekből a német akadémiákra is újra meg újra jönnek a tanulók. De miért épen mind theologusok? Ime ezek az okok: 1) Nincsenek itt más tanulók, csak theoreticus philosophusok és theologusok. Azt látjuk ugyanis a professorok catalogusából, hogy mindazon tantárgyak, melyeket ezen gymnasiumokban elő szoktak adni, úgy vannak elrendezve, hogy a szent ministeriumra, mint egyetlen célra egyenesen irányuljanak, ilyenek a latin, görög, zsidó nyelv és ezek régiségei; a logica, physica és Cartesius elmékedéseiből kiszedegetett compendiumok; egyháztörténet, theologia didactica és elenchtica. — 2) Ezek csaknem mindnyájan papok, professorok s iskolaigazgatók gyermekei lévén, bizonyos velök született utánzásnál fogva, elődeik nyomaiba lépnek. — 3) Itthon tanult szónokok, ámbár tudósok és ékesenszólók, mindaddig nincsenek a nép inyére, míg academicus czimmal, spanyol pálezával (arundine Hispanica instructi), német paláستtal és kucs mával feldiszlítve, és ily módon a méltóságához illőleg nem lépnek elő. — 4) A theologusok nem saját költségükön jelennek meg a külföldi egyetemeken, hanem vagy az előkelők, vagy a nemesek, vagy a polgárok különös támogatása mellett küldetnek ki, s ha volnának oly bátor lelkűek, kik más tudományokhoz ragaszkodnának, alig találnának támogatókra. És ha meg kell vallani a dolog állapotát (távol legyen e mondástól az önhiítség), annyi akademikus és domestikus theologus van itt, hogy közülök alig egynehányan kapnak papi állomást.“ Végül mintegy szemrehányólag a következőket mondja: „Engedjük meg, hogy ezek mindnyájan tudósok s azok is voltak; de az is igaz, hogy mind a régi, mind a jelen korbéliek kevesen gondolkodnak az utókorról, s legalább valami jelentőségű kötet munka kinyomatásán kevesen dolgoztak unokáik hasznára.“

Miután a nemzetet a fennebbiek szerint megróttá tulságos theologiai irányáért, áttér Huszti a jogi tudományokra. Nem kutatja a jogi tudományok elhanyagolásának okait, de állítja, hogy a hős magyar nemzetre nézve semmi sem volt károsabb, mint a jogi tudományok elhanyagolása.

„Számúzve voltak ezek — így szól — annyi századon át

a magyar nép közül. Nem vitettek be a gymnasiumokba. Még az előkelők gyermekeinek sem adattak elő tudományosan napjainkig! S hogy ne higye senki, mintha én magamat vagy másokat pusztá szavakkal ámitani akarnám, tanuskodjék mellettem br. Köleséri Sámuel levele, melyet a közelebbi évben (1730. márcz. 31.) intézett hozzám.“ Az idézett levélben dicséri Köleséri Huszti törekvését s különösen kiemeli, hogy a jogtudomány, melyre Huszti fáradhatatlan buzgalmát szentelé, annyira ajánlja magát, hogy e hazára nézve semmi sincs szükségesebb, mint az igazi természeti jognak az ifjuság kebelébe oltása. Ez a mondat ragadta meg leginkább Huszti figyelmét, ki a jogi tudományok jelentőségére nézve különben is egy véleményen volt Kölesérrivel. Ugy látszik, hogy e véleményét már korábban is hangoztatá, mert munkája 36-ik lapján a Köleséri fennebbi levelére czélozva, így szól: „A báró urnak ezen tanubizonyságát (a jogtudománynak Magyarországon való szükségességéről) az isteni gondviselés adta nekem. Ugyanis már feltámadtak némely árulkodó irigyek, a más derékségének gyűlölői, a haza állapotának nem ismerői, s a kik az egyház bajainak elenyésztetésében semmi tanácsot sem tudnak adni. Ezek (midőn magok semmi dicséretre méltót felmutatni nem tudtak) nem szégyenlették az én jó hirnevem- s törekvéseimre, hazai és külföldi tiszteletre méltó egyének előtt meg nem érdemelt szennyet szorni.“ A balvélelmenyt melengetőkkel szembe Köleséri levelét teszi, „melyet nemzetünk ősei vajha láthattak, olvashattak s megfontolhattak volna; így talán nem a fegyverekre, hanem inkább a tanácskozás gyakorlására gondoltak volna.“

„Maradjon tehát — így folytatja tovább a XXXIX. §-ban — szilárd, megállapodott és elfogadott az elv, hogy Magyar- és Erdélyországnak semmi sem látszik szükségesebbnek, mint hogy az előkelők, nemesek, polgárok gyermekei a jogi tudományokra, az állam jóllétének érdekéből, a rendek boldogságára, gondosabban oktattassanak. Vedd csak el kérlek akármelyik néptől a jogi tudományokat, bizonyára nem fogsz egyebet találni, mint egy fényes nappal tétovázó, belső zavaroktól háborgó, külső ellenségeknek, s minden kellemetlenségeknek kitett tömeget. Ilyenek a tatárok, oláhok, thrákok, görögök s más miveletlen népek. Ám

de ha beviszed a jogtudományt az iskolákba, egyetemekbe, hogy bármely nemzet fiatalságának szorgalmasan taníttassanak, találni fogsz mivel, meggondolt, nemes, bátor, boldog, az ellenség bármely méltatlanságának megboszulására kész, alkalmas, s tanácsosal és fegyverrel idején fölruházott embereket. Ilyenek a germanok, gallok, angolok, belgák s más művelt népek virágzó államai. — A mi azon gymnasiumokat illeti, melyekről fennebb áttekintést adtam, mindenki tudja, hogy ezek nem régiek, s oly szomorú sorsban részesültek, mely bennök a társadalmi életre, politikai kormányzásra szükséges igen nemes tudományok tanítását meggátolta. A küzködő protestantismus sorsát mindenki sajnálja. Vajjon ezért a mindennapi bajok előtt meg kell-e hajolnunk? Egyáltalán nem. Ime kész van az alkalom a tisztességes, hasznos és megengedett intézkedésre, hogy t. i. az iskolák és gymnasiumok tisztíttassanak meg a szeméttől; ezeknek állapota természetes rendbe hozassék; hogy az erkölcsi, jogi, political, gazdasági stb. tudományok ezekben bevezetessenek. Az előkelők, nemesek és polgárok gyermekei nem holmi szabálytalan erőlködéssel s nem minden czél nélkül, hanem természetes fokozat szerint, megszakítatlan tanulmányozással készíttessenek elő az állam kormányzására, a vármegyék és városok igazgatására.“

Végül azon reményét fejezi ki, hogy a haza előkelői és a gymnasiumok curatorai rendelkezni fognak a jogi tudományoknak iskoláinkban való taníttatása felől.

Reményeiben nem is csalatkozott, mert értekezése kibocsátása után két évvel, gr. Bánffy György nagylelkű adománya alapján (20,000 mfrt.) felállított Kolozsvárt a reformatusoknál az első jogi tanszék. Valószínű, hogy ez adományozásra Husztinak is volt befolyása, de ha nem volt volna is, mindig érdekes marad előttünk azon körülmény, hogy ő irodalmi úton igyekezett buzdítólag hatni jogi tanszékek fölállítására. Magam is épen ezért igyekeztem értekezésének azon részét kiemelni, melyben a jogtudomány fontosságáról, taníttatása szükséges voltáról szól.

Egyébiránt Huszti másodsor is indokolja, hogy miért írta munkáját. Az okok között első helyen szerepel az, hogy Bethlen Gábor és felesége Brandenburgi Katalin, mind a gyulafehérváryenyedi, mind a kolozsvári collegiumok fenntartására sokat áldoz-

tak; második helyen az, hogy Brandenburg fejedelmei az erdélyi prot. ifjak számára alapítványokat tettek, s a külföldi fejedelmek közül ezek áldoztak legtöbbet a magyar protes'tansok érdekében s ezért illő volt ennek megörökítése által róni le a hála adóját.

A reformatioról is levén szó, főlemliti Huszti, hogy Máramaros vármegyében a reformatio tanait az ő névrokona és földije, Luther és Melanchton tanítványa, Huszti Tamás hirdette legelőször.

Búcsuszavai befejezése után ígéretet tesz Huszti az iránt is, hogy „De Educandis Personarum Illustrium Liberis“ czim alatt értekezést fog írni, melyben kimutatja, miként kell a jogi tudományokat Erdély s az előkelő családok fiainak hasznára fordítani. Elkészítette-e ezen értekezését, felolvasta-e valahol, nem tudom, nem akadtam nyomára. De ezen czélzás arról tanuskodik, hogy a tanítás módszeréről is akart írni Huszti. Lehet, hogy tanári székfoglalója volt, lehet az is, hogy nehány eszméjét az 1742-ben kiadott Jurisprudencia czimű munkája bevezetésében értékesítette.

Hazatérése idejéről, valamint tanári széke elfoglalása előtt való foglalkozásáról nem tudunk semmit. 1733-ban a kolozsvári ref. collegium negyedik professorául választatott meg a jogi és politikai tudományok tanítására. Lakást egyelőre a collegiumban kapott, fizetésül 100 Rfrtot útalnak ki az ekklézsiái közös fundusból, ezen kívül kapott még 50 véka búzát,¹⁾ Tanári széke elfoglalásakor előterjesztést nyújtott be a főconsistoriumhoz, de ez nincs meg a levéltárban.

Huszti tanári működéséről sem naplókban, sem levéltárinkban nem maradt fenn emlék. Így tehát mindaddig nem tudunk tanítása hatásáról szólni, a mig valamely megbízható adat nem kerül elő. De valamit mégis következtethetünk e tekintetben is. Midőn később a papsággal viszályba keveredett, Szigethy Gyula István és Deáki József püspökök egyszer sem vádolják tanítói kötelessége elhanyagolásával. Tekintve azt, hogy a vádaskodás szenvedélyesen folyt, e hallgatásból némi elismerést kell

¹⁾ Az egyházker. levéltárában. Sessionis Protocoll. 1709—1733. 268. l. 20—1733. Főcons. jkvi sz. a.

kövekeztetnünk. Én hajlandó vagyok elhinni, hogy tanári kötelességét pontosan teljesítette, mert különben szenvedélyes ellenfelei nem mulasztották volna el e téren való hanyagságának föl-
említését. Veszekedő természetéről, a templom kerüléséről, az urvacsora vételének elhanyagolásáról mindnyájan beszélnek, sőt 1737-ben Szigethi Gy. István még azt is szemére veti, hogy irodalmi működése iránt tett ígéreteit nem váltotta be. Pedig épen ez utóbbi téren, a vele egykorú erdélyi professorok között, bizonyára első helyen állott. Tanárkodása első hat éve alatt írta meg két nagyobb munkáját, melyek ha koruk színvonalán nem is emelkedtek fölül, annyit mégis bizonyítanak, hogy Huszti András, tehetsége szerint, szorgalmasan dolgozott.

1734-ben szept. 2-án azt írja gr. Teleki Sándornak Ger-nyeszegre, ¹⁾ hogy magyar nyelven ír egy munkát „De administratione rerum publicarum.“ „A munka sok és mélységes meditatiokkal megyen véghez, mindazáltal semmit sem gondolok né-
mely „simplex“ embereknek injuriájával, hanem isten segedelme velem lévén, ebben az esztendőben elvégezem és mindjárt viszem a Mlgs Groff Ur elibe.“ Egyébiránt e levelében, miután kifejezte örömét a fölött, hogy gr. Teleki Sándor a supremus curatorságot elfogadta keserűen panaszolta el azon esetet, hogy már a főemberek között is támadt ellensége gr. Teleki Ádám személyében. Továbbá valami segílyt is kért, mivel 100 német frtnyi fizetésén kívül sem bora, sem búzája nem volt.

Huszti nem hiában zörgetett a grófnál, ki a levél szélére rájegyezte, hogy „Ezen Tiszt. professor Huszti uram levelére favorabiliter kell hová hamarébb válaszolnom és jó akarattal is kell ő kegyelméhez lennem jószágaimból naturalék dolgából.“ Elhatározását be is váltotta s Huszti 1735. ápril 14-én hálálkodva köszöni meg a gróf két rendbeli levele mellett küldött 30 veder bort és 20 véka búzát.

A fennebb jelzett munka csakugyan elkészült. Czime: Politica, az, az, Ország és abba lévő Statusok igazgatása, s Conservatiója felől való tudomány. Melyet irt Huszti András. Kolozsváratt. 1734. esztendőben. Kézirat. 4r. 316. l.

¹⁾ A gr. Telekiek levéltárában. H. 999. sz. a.

E dolgozat különben nem eredeti. Huszti, mint egyetemi hallgató, lejegyezte volt Heineccius előadásait s itthon ezeket fordította le.

A fordítás egyébiránt nem történt szórúl-szóra. Vannak benne vonatkozások a magyar jogviszonyokra, vannak alkalmazva magyar közmondások. Továbbá a bevezetést, melyben a Politica irodalma foglaltatik, Huszti kihagyta. Az egész munka kérdésekre és feleletekre van osztva. Tartalma: I. Rész. A Politicának természetéről. II. Az embereknek külömb-külobmb statusáról. III. A Politicai nyavalyákról, mellyek akármely Statusban élő emberek uralkodnak. IV. A Statusok valóságos boldogságáról közönségesen. V. A Statusok boldogságára, s conservatiójára tartozó eszközökről. 1-ső szakasz. A Prudentiának közönséges reguláiról, mellyek különbség nélkül, akármely Statusnak Conservatiójára helyesen alkalmaztatnak. 2-ik szakasz. Az Oeconomiiára tartozó prudentiának reguláiról. 3-ik szak. A Prudentiának minémü regulái szerént kell a Respublicát in suo statu megtartani. 4-ik szak. A Törvény és itéletek körül forgolódo prudentiának reguláiról. 5. szak. A büntetés, és jutalom osztogatása körül forgolódo Prudentiának reguláiról. 6. szak. A Ministerek és alább való Magistratusok állapotja körül forgolódo prudentiának reguláiról. 7. szak. A Kereskedés, pénzverés, és folytatás körül forgolódo prudentiának reguláiról. 8. szak. A Religio avagy vallás dolga körül meg kívántató prudentiának reguláiról. 9. szak. A Frigykötés és Legatusok dolgában elé forduló prudentiának reguláiról. 10. szak. A Hadakozás, és Békesség állapotjára tartozó prudentiának reguláiról. 11. szak. A Prudentiának minémü regulái szerént kell a Monarchicus statust, és abba a Fejedelmek boldogságát megtartani. 12. szak. A Prudentiának minémü regulái szerént kell az Aristocratica és Democratica Respublicákat igazgatni, és azokba az Imperánsok statusát megtartani. 13. szak. A prudentiának minémü regulái szerént kell elkészülni, micsoda tudományokra, avagy qualitasokra kell szert tenni, és miképen kell magokat viselni az olyan személyeknek, a kik a Fejedelmek udvarába Ministerségre, Consiliariusságra vagy egyéb hivatalba eléforduló szolgálatra igyekeznek.

Az egész munka folyékony és a korhoz viszonyitva, jó ma-

gyar nyelven iratott. Ha önálló becse nincsen is, legalább magyarságáért és azért figyelemre méltó, mivel arról tanuskodik, hogy Huszti magyar nyelven tanított.

De szóljunk már két, nyomtatásban megjelent, nagyobb munkájáról!

II. Huszti munkássága és elítéltetése.

Az első „Ó és új Dácia az az Erdélynek régi és mostani állapotjáról való historia, a mellyben elé adattatik ennek az országnak régi és mostani lakossainak eredete, nevedése, és némmelnyeknek el-enyészése, a magyar királyok, vajdák, és fejedelmek alatt való állapottyával egybe Huszti András által, mellyet mutató táblával meg-bővitvén, a maga költségén ki-adott Diénes Sámuel. Bécsben, 1791-ben.“

E hosszú cím elég részletesen föltárja előttünk e munka tartalmát. Erdély irodalom-történetében Szilágyi Sándor ismertette részletesebben.¹⁾ Az ő szavait idézi ifj. Szinnyi József is.²⁾ Szilágyinak igaza van, midőn azt mondja, hogy „egyes tételek kivételével, nevetséges hypothesisok felállításával írta le az ő Erdélyt“, s nekem nincs okom ellene mondani ítéletének, de valami kevés méltányolni valót mégis találok Huszti törekvésében.

Sőt, ha tekintetbe veszem ama kor irodalmi viszonyait, az akkori írók felfogását, még menteni is merem Huszti eljárását. Munkája V-ik része szól „A magyarok birodalmáról Erdélyben.“ Ennek bevezetésében ezeket mondja: „Ezt a Materiát mind a külső Népekből, mind a magunk Nemzetéből származott jeles Historicusok bővségesen ki-dolgozták; és ma is dolgozzák, de nem Magyar, hanem Deák nyelven; mellyet sem az Aszszonyok, sem a Leányok, sem az Ifju Gyermekek nem érthetnek, ámbár az Oskolában tanulának legyen is. Mellyre nézve talám senki ellen nem vétek, ha én-is szegül végül más nállamnál tudosabb Historicusok írásaiból ezen Magyar nyelven mint egy tarlozó formában le-írt Munkátskámhoz hozzá ragasztandom“ stb. Én e korban, midőn legtöbbször latin nyelven írtak, becsülni tudom, ha valaki magyar nyelven is akarta terjeszteni az ismereteket. A

¹⁾ Budapesti Szemle. 1859. VII. k. 237. l.

²⁾ Irodalmunk története. 1711—1777-ig. 109. l.

mi a hypothesiseket illeti, ez ama kornak, s bátran mondhatjuk, mintegy száz évig Huszti után, még a későbbi kornak is betegsége volt. Fájjaljuk ugyan, hogy szerzőnk nem emelkedett fölül elődei s kortársai nézetein, de enyhébbé teszszük ítéletünket azon vallomásáért, hogy „tarlózó“ munkát végez. Egyébiránt, ha az ős Erdély történetéért, a néprajzokért el is ítéljük Huszti, azt meg kell engednünk, hogy Erdély történetét a fejedelmek korában, elég világosan, elég helyesen, kevés hibával írta meg. E téren már biztosabb talajon járt. Voltak jó előmunkálatok, s némely helyen Szamosközi kéziratban forgó munkáját is fölhasználta. Szóval, nem végzett egészen áldatlan munkát.

Midőn ily módon röviden mentegetem Huszti, még azt is fölhozom dicséretére, hogy mint a jogtudományok professora, a tárgyával szerves kapcsolatban álló hazai történelem tanulmányozásával foglalkozott, s ismereteit bizonyosan értékesítette is tanítványaira nézve. Ezt a paedagogiai érdemet nem lehet tőle elvitatni.

Feltűnő továbbá e könyvben az, hogy Huszti a magyarokkal rokon népeknek mondja a vogulokat, osztjakokat, permieket, cseremiszeket, mordvinokat, finneket és a Tomszk város körül lakó barabintzi népeket. A vogulok nyelvéről pedig így nyilatkozik: „A mi a nyelvét illeti ennek a Népnek, mind a számlálásban, mind egyéb szókban a mi magyar nyelvünkhez legközelebb járul.“¹⁾ A rokonságot tehát úgy állapítja meg Huszti, a mint ezt ma nyelvészeti alapon tudjuk. Ez adatokat bizonyosan másoktól vette Huszti, mert ő maga sohasem járt keleten, de kitől vette, nem tudom. Strahlenberg Fülöp beszél ugyan nagy általánosságban a hun-scytha népek rokonságáról, de a magyarokkal való rokonságról nem vettem észre, hogy említést tenne. Mindenesetre érdekes, hogy Sajnovicsék előtt 30—40 évvel így beszélhet Huszti.

Végül szólanom kell még e munka keletkezésének idejéről. Huszti ezen munkáját a „Jurisprudentia“ stb. című előtt készítette, a mit egyedül az is eléggé bizonyít, hogy a Jurisprudentiában hivatkozik reá. Minthogy pedig az alább idézendő levelek

¹⁾ 79. l.

tanusága szerint a *Jurisprudentia* már 1737—38-ban készen volt, ennél fogva az „O és új Dácia“ 1735—36-ban készülhetett. Így tehát 50 évnél tovább hevert kiadatlanul. A „Magyar Kurir“ szerint 1791. őszén jelent meg.¹⁾ Nem ismertette senki. 1791-ben legalább nem jelent meg semmi ismertetés róla.

Ő és új Dáciáról egyfelől az időrend kedvéért, másrészt azért szoltam előbb, mivel a *Jurisprudentia* ismertetésével Huszti sorsának szomorú fordulata a legszorosabban függ össze.

Huszti András második nagyobb munkájának teljes czime a következő: *Jurisprudentia Hungarico Transilvanica. In qua Doctrina Stephani Verböczi, Illustris quondam Iureconsulti Transilvano Hungari, in Prologo Decreti, seu Operis Tripartiti contenta, ad Lydium Recte Rationis Lapidem revocatur: ex fontibus suis veris atque originalibus deducitur: justo ac naturali ordine digeritur: clarissime explicatur: ac per Titulos LV. commoda in usum Nobilissimae, Cupidissimaeque Legum Patriarum Juventutis Hungarico Transilvanicae methodo adornatur, auctore Andrea Huszti. Cibinii in Transilvania. 1742. 4r. Az ajánlás és Oratio 21 lev. A szöveg 250 lap.*

E munkájában Huszti ép oly melegséggel emeli ki a jogi tudományok fontosságát, mint az erdélyi három gymnasium történetében. Magát a munkát, tudtom szerint, nem ismertette, nem méltatta még senki. És e tisztet én is átengedem a jogtudósoknak, kik szakszerűleg állapíthatják meg a munka irodalmi értékét. Egy állításához azonban, melyet a furesaságok közé is sorolhatunk, hozzászólok. Ugyanis a jó Huszti valami újat, eredetit akart mondani s már az ajánlásban hangsúlyozá, hogy a hűbérjog (*jus feudale*) a hunnoktól, a magyarok őseitől származott s azután terjedt el a többi népek között. A X. Titulus alatt aztán (36—44. lapon) a magyar nyelvből magyarázza a hűbérjognak hún vagy magyar eredetét. Ime egy pár magyarázat: A XCV. §-ban előre bocsátván, hogy Európa egyetlen nemzetének tudósai sem tudták megállapítani a Feudum, Vasallus, Valvasor, Felonia, Allodium stb. szók jelentését, hozzáfog a következő §§-ban ezek magyarázatához, s így szól: a Feudum magyar szó, mert

¹⁾ 1791. évf. 1369. l.

Föld, Foed, Feod; vagy a mint más népek kiejtik és írják, Feud, gyökeres hún vagy magyar szó, s ugyanazt jelenti, a mit a latinoknál terra, praedium, territorium. Ha a birtokragot a szó végére teszem, lesz Földöm, vagy földem, mi annyi, mint Terra mea, Praedium meum. E philológiának igazsága és alapja abból is kitűnik, hogy a régi királyok katonáiknak bizonyos rész földet, bizonyos praediumot birtoklás végett engedének át, érdemeik s derékségük jutalmául. Innen származik az, hogy a praediumok, territoriumok urainak maig is Földes-Ur a neve.

A Vasallus magyar szó, mert Váz (melyet a magyarok úgy hangoztatnak, mint a németek a latin Vas szót) a húnoknál és magyaroknál ugyanaz, a mi a latinoknál a Vexillum. Al, annyi, mint sub vagy infra. Innen származik a következő összetett magyar szó Váz-Al Lyas, vagy Vazalos, a mi egyjeltesü a Vexillifer szóval.

A mi a Valvasor-t illeti, ez is magyar, elrontva ezen három magyar szóból Al-Váz-Ur. Mert a mint előbb mondtam, Al, vagy a mint a nép alsóbb osztálya hangoztatja: Ol, Ual, annyi, mint a latin sub vagy infra. Váz annyi, mint Vexillum militare. Ur, melyet népünk Or-nak hangoztat, egyjeltesü a latin dominus-sal. Valvasor ezek szerint magyar nyelven azt jelenti, a mit a latin Vexillifer militare.

Az idegen nemzetek írói, pld. Strykius a Felonia szó származását sem tudják meghatározni. De hún és magyar nyelven Félen, Félön, Fölön, elszakadást jelent valakitől. Így tehát Felonia, vagy a mint a németek írják Felonay, azt jelenti, a mit a latin discessus, desertio, transfugium, rebellio.

Az allodiumot eladó-ból származtatja Huszti, s végül igyekszik megmagyarázni azt is, hogy Verbőczy miért nem használta ezen szót. A magyarázat ez: tudta Verbőczy, hogy ezen szók nem latinok, hanem magyarok, ezért hát, midőn a hazai jogot latin nyelven írta meg, a Feudum helyett Jus Possessionarium kifejezést használt, a mi annyi, mint Praedium Territorium Nobile. Így tett a többivel is. Vasallus helyett Dux, Baro, Comes stb. Valvasor Capitaneos et Officiales minores; Felonia helyett Notam infidelitatis szót és kifejezéseket használt.

Záradékkül újlag hangsulyozza Huszti, hogy a gothok és longobardok a húnnoktól vették át a hűbérjogot.

Az egész állításra és okoskodásra kimondhatjuk, hogy erőszakolt. Egy ezeréves intézmény származását néhány szómagyar-
rázatzból állapítani meg, ez határos a könnyelműséggel. Tudtom szerint nem is akadt utánczója Husztinak s talán czáfolásra sem tartá érdemesnek senki.

Az egész munka kézikönyvnek készült. Magában foglalja a jogi fogalmak meghatározását s azon útasításokat, melyek szerint a törvénykönyveket használni lehet.

Egyébiránt Huszti sem egyik, sem másik munkája, hanem a Jurisprudentia elé illesztett s az erdélyi magyar ifjusághoz intézett Oratio tette híressé és egyúttal szerencsétlenné.

Ezen előszóban méltatván a jogi tudományok fontosságát és Verbőczit, felsorolja azon nevezetesebb írókat, kik Verbőczi Tripartitumával foglalkoztak, így pld. Barovius Decius Jánost, Kitionich Jánost, Otrokotsi Foris Ferenczet, Nyirő Mihályt, Szegedi Jánost, Joni Jánost. Megemlékezik egyúttal azon számos kéziratokról, melyek Erdélyben e tárgyra vonatkozólag közkezen forognak, s ígéretet tesz, hogy ezeket Bibliotheca Transilvanica czim alatt ki fogja adni.

Csodálkozását fejezi ki továbbá a felett, hogy a magyar jogtudósok vagy egyáltalán nem, vagy csak kevés figyelemre méltatták a Tripartitum prologusát, melyet ő, épen ezért, nagyobb mértékben fog méltányolni.

A munka kidolgozásában követett eljárásáról tiz pontban ad felvilágosítást s ezeknek végén jelzi, hogy a könyvet Váradi Inczédi József proto-notarius bírálata alá vetette s ennek helyeslése után nyomatta ki.

Oratiojában kinyilatkoztatja, hogy a jogtudomány alapelve a szeretet; mert az isten maga a szeretet. Ezen alapelv különbözik a római jogtudósokétól, a scholasticusokétól, Hobbes, Selden, Thomasius, sőt az ő professora, Heineccius, alapelvétől is. Isten, ki maga a szeretet, soha sem tagadta meg egyetlen tökéletességét sem. A szeretetet sem tagadta meg. Hálátlanok azok, kik azt állítják, hogy az isten öröktől fogva akarta a vétket, mert ha az örökké jó és örökké szerető isten a vétket

akarta volna, a vétek már ennél fogva sem volna vétek. Absurdum az a vélemény is, hogy a bűn isten engedelmeiből van, mivel a hol engedély van, nincs tilalom; mivel, ha meg kell mondani a dolgot úgy, a hogy áll, a bűn engedélyezése isten által a szentírásban sehol sem említetik, ellenben a bűn megbocsátása a Jézus Krisztus érdeméért istennek tulajdoníttatik. — A kik azt tanítják, hogy az isten a bűn elkövetésében közreműködik, magát az istent, minden természeti és tételes jog ellenére, a bűn társának, a bűnössel részesnek mondják. Isten ellen cselekesznek azok, kik azt erősítik, hogy az isten nemcsak előre tudja, hanem előre is rendeli el a bűnt, stb.

Ezek s ezekhez hasonlók adtak alkalmat arra, hogy Huszti az egyháziak által megtámadtassék. E támadás nem az igazság, hanem a szenvedély kitéréséből származott, mivel Huszti és a kolozsvári papok, valamint a kolozsvári tanárok között, Huszti-nak Kolozsvárra jövelele óta soha sem volt egyetértés. E viszály részleteit alább külön fejezetben sorolom föl s most visszatérek az Oratio miatt folyt tárgyalásokra.

A támadást Huszti ellen Deáki József püspök kezdette meg, 1742. febr. 16-án Kolozsvártt kelt s a főconsistoriumhoz intézett levelével, melyben ezeket mondja: „Én távolról is alázatosan insinualom Excellentiatoknak és Nagyságtoknak vegye lelkére (mert bizony lelkiismeretben járó dolog) Sz. és Apostoli Vallásunk moeskolására még ez Hazán kiyül lévő Vallásunktól különböző Hatalmasságoknak is minémű tágas utat nyitott Jurista Huszti András Uram talám még a Szebeni Prelum alatt levő Prologusának homlokára függesztett Panegyrica Oratioja, vagy a mint egy tudos ember szereti az illyenekről szollani Zzenogyrica Oratioja, mellyben a Reformatusoknak minden Sententiajokat De Praedestinatione, Providentia, Gratia etc. exsibilállyá, káromollyá, bestelenül traducalllyá, én ezeknek rövid Summáját itt a maga írásiban láttam vala tavaly, de ugy hallom, hogy Szebenbe már nyomtattattya, ha nem suppressimállyá Excellentiad és az egészsz Méltóságos Consistorium ezt az szomorú consequentiaikat szülő Zizenogyricumot bizony Apostoli sz. religionknak és abban a Méltóságos Consistoriumnak mellyet Isten jure Principali tett e mai napig ebben az Hazában Ecclesiánk oltalmazására, el töröl-

hetetlen bestelenségére és szomorú kissebségére szolgál. Én tavaly értettem vala ezeket Méltóságos Curatorunk B. Bánffy Farkas Uram ő Nagysága méltoztatván én velem azt az írást communicálni, de nem hittem s nem gondoltam, hogy Prologusa eleiben függeszse. Ezért adja-e Excellentiad és Nagyságtok és az egész Mlgs Consistorium azt az Pium Legatumot Beszterczéről ő kegyelmének? Ezért manuteneallyák a Mlgs Fő Curatela ő kegyelmét, hogy articulos et fundamenta fidei nostrae vellicallya s moeskollya ő kegyelme? Én nékem Méltóságos Urak az tetszik, a mit az Idvezítő mond Judásnak: Quod vis fac Cito, ha nem tetszik sz. Vallásunk mennyen a kinek nem tetszik az hol jobb accomod vehet. Ezt pedig irom idvezülendő lelkemre, hogy ninesen semmi privatumom v. ő kegyelme ellen való indulatoskodásom, ő kegyelme a mint tavaly vádol vala engemet, hanem quod facio sani ex Conscientia et incumbentia Officii Superintendentialis.^o 1)

A püspök elérte czélját, mert Alvinczi Gábor gubernialis secretarius csakugyan lefoglalta Husztinak nyomtatás alól kikerült könyvét. Ez eseményt s ennek következményeit maga Huszti irta le egy kormányzékai tanácsos urhoz intézett levelében.²⁾ A evélnék idevonatkozó része így hangzik: „Nem igyekeztem pedig írással a nemes Reformata religio kissebségére avagy romlására, hanem épületire, illustratiojára, tovább való megmaradására, idvességére és boldogulására. És serkenteni akartam, hogy emlékezzenek ama méltóságos váradi püspök Bársony György objectiojára, mely függőben maradott, in Appendice Historiae Diplomaticae pag. 144. Sed Calviniani hodie non profitentur Confessionem Helveticam, Ergo neque amplius tolerandi sunt in Hungaria! De nem tudom mi csoda buzgóságból félen interpretálván szavaimat s szándékomat. és Méltóságos Úr Alvinczi Gábor Uram incitálván Méltóságos Gróf Bethlen Ádám Urat ő Excellentiaját, hogy én megvetvén a

1) E levél eredetije az erd. ev. ref. egyházkerül. It-ban ad nrum 3-um anni 1742. jegy alatt.

2) Eredetije az erd. muzeum kéziratárában (Jos. Comitis Kemény Collectio major Ms. Hist. Tom. XVIII. Nro 6.) Kiadta Szabó Károly az „Erdélyi Prot. Közlöny“ 1878. évi 2. számában.

reformatata religio két ellenkező absolutum principiumit, ugymint az absoluta misericordiát és absoluta severitást, eventualni akarom a reformatata religiót Erdélyben. Mely októl inditattván ő Excellentíája, privata auctoritate, Felsőges Királyné Asszonyunk decretuma ellen, a Méltóságos Regium Gubernium engedelmé s hire nélkül, az én könyvemét detineáltatta Dónát Farkas uram által, az én absentiámban. Mely detentio iránt a Méltóságos Reformatum Consistoriumot alázatos instantiam által requirálván, erre ajánlottam magamat, hogy a miben ő Nagyságok megbotránkoztanak, azt kihagyom a praefatiomból, csak ő Nagyságok ne tegyenek olyan nagy kárt nékem, mivel én szegény ember vagyok. De ő Nagyságok azt felelték: Nem lehet azt csak olyan könnyen és szárazon remittálni, hanem publice kell recantálni.“

Husztai könyve ezután Deáki József püspöknek adatott át,¹⁾ ki Tőke-Vásárhelyi István enyedi, Csepregi Turkovics Ferencz kolozsvári professoroknak, Köpeczi János és Beregszászi Mózes papoknak adta ki megvizsgálás és jelentéstétel végett. Ezek mind a négyen külön-külön adtak be terjedelmes jelentést s véleményyt,²⁾ mind a négyen elítélték Husztai felfogását s ezeknek alapján hozott határozatot a dévai zsinat 1742. jun. 11-én. Az ítélet így hangzik:

D e l i b e r a t u m .

Husztai András, Titularis Kolozsvári Professor nagy és sok gonoszra mind czélzó, mind útat nyitó, mótelyes Orationak Neve alatt Szébenben imprimáltatott Munkáját a Szent Sinodus Generalis kezéhez vette mind azokkal a szép és bölts Critica Responsiokkal együtt, melyekkel két Tudos Professorink és két Tiszt. Prédikátorink a megemlitett heterodoxa Oratiot erőssen castigálták, és mintegy mérges aspisnak fejét megrontották. Melly Oratio és munka ellen emanalt Crisiseknek olvasására magának a Sz. Generalisnak statim et defacto a sok intervenialo akadályok

¹⁾ Sessionis Protocoll. III. k. 6. l. az erdélyi ev. ref. egyházker. levéltárában.

²⁾ E jelentéseket nem találhattam meg, s ennél fogva nem jelelhettem meg az egyes pontokat, melyeket elítéltek. Az alább idézett Deliberatum csak általánosságban szól.

miatt ideje nem lévén, deputált a maga gremiumából négy Tiszteles és értelmes Atyafiakat, kik is azon Tiszteletes és Tudos Professori és Prédikatori Atyánkfainak rescriptumokat meg olvasván és egymással conferálván, midőn osztán a Sz. Generalisnak is a sok akadályoktól meg szűnése lőn, azon mindenik részről való Munkákat a Sz. Generalis is in Publico meg olvasta és ad amussim egyiket a másikkal conferálván revocalta. Minthogy pedig az nyilván constál és a Sz. Generalis is in conscientia agnoscállya, hogy az az Oratio neve alatt imprimáltatott munka minden részeiben nem Oratio, hanem imprecatio, és olyan, melly Sz. Apostoli Vallásunknak egész eversiojára igyekező éles fegyver; tehát annak Auctorat munkájával együtt mind a Sz. Generalis, és mind az, valaki Sz. Vallásunknak igaz és valóságos szeretője és betsüllője méltán damualhattya. Holott a Nemes Hazának is efféle Métélyes Tudománynak meg ujjításáról kemény Articulusa extal Approbat. Constit. Part. I. Tit. 1. Art. II. et III. Ugy a Szathmár-Németi Synodusban vivente imo in eadem Synodo Nationali ipso Principe Rákotzio I-mo praesente, Anno 1646. die 10-mo Junii emanatarum Conclusionum Periodo seu Artic. XVII. Efféle tévelygésre utat mutató Tudománynak vagy írása, vagy tanítása meg tiltatik. Azért minthogy a megírt Auctornak is mérges és nagy gonoszra utat mutató tudománya mind a Sz. Irásnak igassága, mind Sz. Vallásunknak a Reformationnak idejétől fogva, nem tsak ebben a Hazában, hanem más Országokban, Academiákban és Theologusinktól is mind observáltatott, mind taníttatott igassága, nevezetesen az Helvetica Confessio és Hejdelbergai Catechesis ellen vagyon. Azért azon Auctornak Munkáját, sem Religionk, sem Sz. Ministeriumunk nem acceptállya, nem patiállya, hanem damnállya, Sz. Irással és Sz. Vallásunkkal ellenkező tévelygésnek tartya; magát pedig az Auctort a Sz. Generalis Synodus, sem Ecclesiánk igaz Tagjának, sem igaz Vallásunk Professorának nem tartya mind addig; valamig azon Munkáját, vagy abban meg irt tévelygésre igazito Opiniját meg nem változtattya, és a Sz. Irásnak igasságával meg nem egyezteteti: sőt ha abban perseveral minden Beneficiumtól is valamellyet eddig a Reform. Méltóságos Supremum Consistorium és a Kolosvári Reform. Ekklesia annuatim administrált, priválja

és a felyebb fel tett Nemes Haza Törvényéhez adstringállya, s nem külömben a Szathmár-Németi Nationalis Synodusnak felyebb megjelentett XVII. Articulusához.

Extradatum e S. Synodo Generali in Déva 11 Junii 1742. celebr. Per Johannem Pelsöczy ejusdem S. S. Gnrlis Juratum Notarium. 1)

E végzést a püspök a főconsistorium elé Szebenbe vitte, hol junius 17-én felelvastatott a megidézett Huszti előtt. Huszti a végzés felolvasása után előbb szóval röviden, később írásban részletesen tiltakozott. A tiltakozás szavai ezek:

Rationes protestationis:

1. „A deliberatum me non citato, non convicto, nec confesso, ac totum processum ignorante, emanált.”

2. Pars parti legem non condit, ergo nec sententiam fert.

3. Causa damnationis specifica nincsen a deliberatumba exprimalva; melynek ott kellene lenni.

4. Ab hominibus passionibus animi laborantibus, et charitatem Christianam posthabentibus, contra Approb. Const. Part. I. Tit. I. Art. 3. concipialtatott.

5. Actor et judex, judex et reus in eadem causa nemo esse potest.

6. Clarissimus Superattendens non est diplomatico a Principe confirmatus, et quum ego sum Nobilis Hungarus a nemine possum judicari, multo minus condemnari, nisi a iudice auctoritate Principis constituto et confirmato.

7. A deliberatum jure publico Regni igen severum, mivel infidelitatis notat intentál.

8. Nem próbáltatott meg, hogy az én praefatióm az Helvetica, Augustana, avagy Catholica Confessioval ellenkeznék.

Azért azt kívánom, hogy azon deliberatum ipso jure pro nullo decretaltassék, de reliqua iterum protestatur.“ 2)

A tiltakozás felolvasása után, midőn szóval újból tiltakozott a miatt, hogy távollétében itéltetett el, és az ellen, mintha ő a

1) Eredetije az erd. ev. ref. egyházker. levélt. 27—1742. sz. a.

2) E kivonat részletei megvannak Huszti eredeti tiltakozásában az erd. ev. ref. egyházker. levéltárában 31—1742. sz. a. Külömben kiadta Szász Domokos az „Erdélyi Prot. Közlöny“ 1878. évi 5. sz.

reformata religio ellen irt volna. Huszti így írja le a jelenet tovább folyását: „Akkor a Mélt. Úr Alvinczi Gábor Uram előfordítá, azt mondván: A misericordiát és justitiát a divinum decretum principuminak Kegyelmed nem agnoscalja. Én mondék, hogy nem agnoscalom, mert helytelen consequentiák folynak ki belőllek, hogy Deus erit author peccati, quod est absurdum.

Azután mondának ő Nagyságok: Talám Kegyelmed universalista? És felelék, hogy én a vagyok. Azután ismét mondának: Hiszi Kegyelmed, hogy a Christus mindenekért megholt? És én felelék, hogy igen is hiszem; mert a Confessiók Capite XI., a Catechismusunk pedig Quaestione XXXVII. tanítja, és ott publicé felolvastuk. Melyre Tiszteletes Püspök Deáki Uram azt replicálá: Per universum genus humanum, adeoque totum mundum, Electi intelliguntur. Én arra azt mondám: Electi sunt pars generis humani, sed non universum genus humanum. Azután ő Excellentiája így concludála: Nem kell véllé disputálni, hanem procedáljunk! És én mondék: Causa non cognita, ac non discussa, nem lehet engemet megsententiázni. Azután kiküldöttek a házból “

Délután azonban ismét behívták s fölszólították, hogy a megszerkesztett Abjurandi formulát írja alá, mert különben minden javadalmát elveszti. Huszti megtagadta az aláírást, mivel a dortrehti zsinat öt pontját, melyek a praedestinatio tanát egész merevségében teszik kötelezőkké, nem tudta összeegyeztetni lelkiismeretével. Huszti levele szerint gr. Teleki Sándor is egy véleményen volt vele, s biztatta őt, hogy el ne esküdjön a maga hitit, mert ő is úgy hiszi s úgy is tanulta. „Az a dordracumi tudomány rút tudomány.“

Úgy látszik, hogy a gr. Teleki S. álláspontja is bátorította őt s erre támaszkodva, szerkesztette szépen összeállított hitvallását,¹⁾ melyet 1742. jun. 20-án a főconsistoriumban felolvastatott. Huszti levele szerint a püspök heves támadást intézett e hitvallás ellen, mondván: „Nem kell helyet adni a Huszti

¹⁾ Eredetije az erd. ev. ref. egyházkerület levéltárában, ad nr. 31—1742. sz. a. Határozat: Sessionis Protoc. III. 17. l.

articulusainak, mert esupa lutheranus tudomány, hamis tudomány, benne vagyon az universalis gratia.“ És a főconsistorium csakugyan nem fogadta el Huszti hitvallását. Huszti pedig, legalább e napon, nem írta alá az Abjurandi formulát. Szakításra még sem került a dolog, mivel a következő napon, — jun. 21-én — meggondolkozott Huszti s aláírta a formulát, oly megjegyzéssel, mely által nem tagadta meg hitvallását. Ennek alapján kezéhez vehette a számára utalványozott 200 frtot. Mi volt e megjegyzés, nem tudjuk. Maga a püspök sem vette észre, mi rejlik benne s csak Huszti figyelmeztetése után értette meg, hogy az aláírásban nincs köszönet. E miatt természetesen újból megkezdődött a harez, s valószínűleg ennek következtében fosztatott meg állásától Huszti András.

A főconsistorium 1742. jun. 29. gr. Bethlen Ferenczet és Halmágyi István secretariust küldötte ki, hogy Huszti munkája éléről az Oratiót foglalják le, s magát a munkát szabadítsák föl. Ennélfogva a munka olyan példányai, melyek elé Oratio volt helyezve, nem jöhettek forgalomba, s csak úgy maradt meg eredeti alakjában egynehány, hogy Huszti a lefoglalás előtt körülbelől 50 darabot osztott ki ajándéknak. — A lefoglalt Oratiók nyomtatási díja 70 frt volt, melyet a főconsistorium csak 1745-ben utalt ki a nyomdásznak.¹⁾ Ezután az Oratio ügye többé nem foglalkoztatott senkit.

Husztit mélyen elkeserítette a főconsistorium eljárása. Nem akart megnyugodni ítéletében s készült, hogy ügyét a kormányzék elé vigye. Erre mutat Sehunn Jakabnak egy erdélyi reformatus főúrhoz intézett levele.²⁾ De ezen szándékával mégis fölhagyott. Az erdélyi ref. egyh.-kerület levéltárában 1746-ig vannak adatok Husztiról, melyekből azt lehet következtetni, hogy eddig még a ref. egyház kebelében maradt.

Különben zaklattatása még 1745-ben sem szűnt meg egészen. A főconsistorium ez év szept. 21-én Makkfalvi József valamása alapján írja a püspöknek, hogy gr. Teleki Miklós magához hivatván Makkfalvit és Husztit, az ecclesia nagy megbotrán-

¹⁾ 13—1745. főconsist. jkvi sz.

²⁾ Eredetije németül az erd. muzeum kéziratárában Huszti többi iratai mellett. Kiadta Szabó K. az „Erdélyi Prot. Közl.“ 1878. évi 4. számában.

koztatására, Huszti osztott urvacsorát. Ezért azt kívánja a püspöktől, hogy tartson minél hamarább semi-generalis synodust, idézze oda Makkfalvit és Husztit, s tudományokról és vallásokról examináltassa, esetleg ítélje el, de az ítéletet előbb közölje a főconsistoriummal. ¹⁾ A püspök nem tarthatta meg a kívánt semi-generalis synodust, s az ügy 1746. jun. 15-én a Deésen tartott gener. synodus elé került. ²⁾ Határozatot azonban most sem hozhattak, mivel a püspök elmulasztotta Huszti megidézését, Makkfalvit pedig nem rendes úton idéztette, ki ezért nem jelent meg. Abban állapotok tehát meg, hogy a főconsistoriumtól az idézésre nézve instructiót szereznek s a püspök pecsétes levéllel idézi meg őket egy közelebbiről tartandó semi-generalis synodusra, melyre azonban világiakat is fognak küldeni. Az ügy további folyásáról nincsenek adatok. Egy dolgot azonban még érdemes megjegyezni. Ugyanis Deáki József püspök, gr. Bethlen Ádámmal intézett levelében elismeri, hogy Huszti, mint jurista, nem köteles a synodus előtt megjelenni. ³⁾ Ezzel elismerte azt is, hogy az 1742-diki eljárás szintén jogtalan volt. Husztinak azonban ez már nem használt. Állását elvesztette, kárpótlást semmit sem kapott.

A kath. egyházba való áttérésének idejét nem jegyezték föl az egykoruak. Bod Péter azt írja róla, ⁴⁾ hogy hivatala elvesztése után „részezségre adta magát, felesége is elhalván, az urak körül udvarokban töltötte idejét, holmi Geneologica Táblákat dolgoztatván a régi levelekből, változtatta vallását is; a római hitre állván szerzetek neki a károlyvári káptalanban Digestor Capituli titulussal szép fizetést; de illetlen, alávaló magaviselése, részegeskedése miatt ott sem maradhatván, ismét az udvarokban kezdett időt tölteni, majd minden rendbeli emberek által megutáltatott. Holt meg 1755. esztendőben.“ Élete végén visszakerült Kolozsvárra s itt fejezte be küzdelmeit. ⁵⁾ Sirkő nem jelöli hamvait a kolozsvári temetőben.

¹⁾ Az erd. ev. ref. egyh.-ker. lvtárában 44—745. sz. a Sess. Prot. 185. l.

²⁾ U. ott. 53—1746. sz. a.

³⁾ Eredetije az erd. ev. ref. ehker. lvtárában 53—1745. sz. a.

⁴⁾ Athenas 115. l.

⁵⁾ Bod P. Historia ecclesiast. 524. l. Kézirat az Erdélyi Muz.-Egyl. levéltárában.

III. Huszti jellemzése, zaklattatása.

Huszti életétől lehetetlen a legmélyebb részvét érzete nélkül megválni. Hosszas tanulás és tanítóskodás után juthatott annyira, hogy tanulásvágyát a külföldön kielégítse. Mikor kijutott az Odera melletti Frankfurtba, levetkőzvéen kora előítéletét, követvéen szive, lelke vágyát, a jogi tudományok tanulmányozására szánta magát. Mint akadémikus, megismerteté a külfölddel Erdély három gymnasiumát, de egyúttal elragadtatással szólt a jogi tudományok fontosságáról s azon károkról, melyek ezen tudomány elhanyagolásából származnak. Midőn hazatért, ifjui lelkesedéssel kezdett, mint első protestáns jogtanár működni a kolozsvári ref. collegiumban. Fenmaradt kéziratái, nyomtatott munkái, e munkákban érintett tervei arról tanuskodnak, hogy szorgalmasan, jó kedvvel, folytonosan dolgozott. De rövid tanári pályáján, mely alig terjedt 8—9 évre, folytonos kisebbitést, boszantást, zaklatást s végre szenvedélyes üldöztetést kellett túrnie. Tanártársai rossz szemmel néztek reá, mint olyanra, a ki szerintök egy szükségtelen új tudomány tanításával foglalkozik. A főconsistorium — a mint az adatokból látszik — nem fejezte ki határozottan és írásban, hogy ő egyenrangú a többi professorokkal. Ezek fölhasználták ellene határozatlan helyzetét. Magok között s a külvilág előtt mindig kisebnek tüntették föl magoknál. Céljokat el is érték. Ama korban a collegiumot érdeklő leveleket úgy czimezték, hogy a szolgálatban levő professorok neveit felsorolták. Huszti nevét egyetlen-egyen sem láthatjuk. Tanárkodása első évében már, mivel, mivel nem, ellene ingerelték gr. Teleki Ádámot, ki meg is mondta neki, hogy haragszik reá.¹⁾

Ugyanezen évben — 1734-ben — megházasodván, túrnie kellett a szemrehányásokat egyfelől azért, hogy kath. nőt vett feleségül, másfelől azért, mivel hat hónapra született fia. A kolozskalotai esperesség elítélte kihallgatlanul,²⁾ mely ítélet alól azonban a főconsistorium fölmentette.³⁾ Ezt megelőzőleg nem

¹⁾ Huszti levele a gr. Telekiek levéltárában. H. 999. sz. a. Maros-Vásárhelytt.

²⁾ Huszti levele 1735. ápril 14. a Telekiek lvtárában. H. 1000. sz. a.

³⁾ Az erd. ev. ref. ehker. lvtárában. Főconsistoriumi acták indexe 1720—1740.

akarták összeesketni jegyesével, négy hónapig huzták-halasztották s végre is Szentkereszti András falujában történhetett meg 1734. május 4-én. — Fia születése után Baczoni Incze Máté kolozsvári pap, Udvarhelyi Mihály professor, Pataki István tanácsos és Enyedi István s az ekkori püspök összeegyezték, hogy a főconsistorium előtt tegyék tönkre hirnevét.¹⁾

Az apróbb boszantások között szerepel az, hogy állása elfoglalása után két héttel, ablaka alatt felgyújtották a kertet, — Pasquilust irtak ellene, s míg íróját pártfogolták, őt zaklatták.

1737. jan. 3-án kelt levelében egész elkeseredéssel kiált föl: „Eloquar an sileam! Felkiálthatok az orátorral. Elrejtezhetném ez hazának valami világosság nélkül való, vastag homálylyal béborított setétes boltjában, és elmondhatnám magam felől, a mit Ovidius magára alkalmaztatott: Barbarus hic ego sum; quia non intelligor ulli. Miolta Német országból haza jöttem, csak olyan voltam mint a szelektől és vizeknek habjaitól hanyattatott és sülyedező bárka; avagy az útban felnőtt fűszál, melyet a kinek kell is, a kinek nem kell is, tapod.“

E levélben gr. Teleki Sándornak eléadván sorsát, elszámlálja viszontagságait, hogy őt, ámbár egy sor irással sem kérte, a főconsistorium tette Kolozsvárra; de nem fejezte ki irásban a kolozsvári ref. egyház consistoriuma és a professorok előtt az ő állásának jellegét, csak br. Wesselényi István és Szentkereszti András tett, szóval és magánúton, említést effelől a professorok és nehány városi tanácsos előtt.

Igy történhetett meg, hogy a kolozsvári ref. egyház consistoriumába, melynek ma is minden collegiumi professor tagja, nem hivatott meg soha; hogy a kolozsvári ref. collegium professorai a tanárok, juratus deákok gyűléseire, törvényes dolgok elintézésére soha sem hívták meg. Sőt Udvarhelyi Mihály azt is megparancsolta, hogy az ünnepenként patronusokhoz menő deákok neki hirt ne tegyenek s vele az ajánló levelet ne irassák alá.

Udvarhelyi Uram többet is tett Huszti szerint. T. i. látván, hogy az urfiak, nemes emberek fiai, a togás deákok számo-

¹⁾ Huszti levele 1735. ápril 22. a Teleki család közös lvt. újabb rendezés. H. 1001. sz. a.

san látogatják Huszti leczkőit, irigységből annyira kitört, hogy némelyeket alumniájok elvételével, másokat előmenetelök megakadályozásával, haragos és fenyegető beszédekkel tiltott és ijesztett el leczkéitől. „Ha igazat kell szólani, — így folytatja Huszti — Udvarhelyi Uramat a Deákok azért nem igen frequentálták eleitől fogva, hogy ő kglme a Theologiát igen igen simpliciter tanította, s ma is in tanta Evangelii luce, edjügyü képpen taníttja.“

A kolozsvári consistorium csak egyszer, 1734-ben, szolgálhatta ki a főconsistorium által neki rendelt 48 véka búzát, s ő kénytelen volt pénzen vett búzával s kenyérral táplálni magát.— Az ide való papok elidegenítették Husztitól az ő pártfogóit, a többek között Wesselényi Istvánt, gróf Bánffy Györgyöt, ki szemtől-szemben így nyilatkozott neki: „Te Huszti menj ki Kolozsvárból, mert meg nem engedem, hogy ott lakjál. Melly parancsoltnak — így folytatja Huszti — lehetetlen volt, hogy engedelmeskedhessem, mert én jure adquirált professor voltam s vagyok Kolozsvárt, az honnan illegitime engemet senki ki nem kergethet. Mivel mind a város az országé, mind pedig az ország a császáré, én pedig ha szegény vagyok is, a császár országában Nemes ember vagyok.“

Legfájdalmasabb volt Husztira nézve a papok és papnék, a senatorok és senatornék bánásmódja felesége irányában. Ezek sem a templomban nem engedték, hogy abban a székben üljön, hol a többi professornék és papnék, sem az urvacsorához járulni nem engedték magok előtt vagy közöttük, sőt még temetések alkalmával sem szenvedték magok mellett. Elkezeredésében már készült Huszti, hogy a főconsistorium által szüntettesse meg „ezt a kereszténység nélkül való rendetlenséget“, sőt ha ez nem segítne, a kormányzékhez akarta fölebbezni ügyét.

Panaszolt Huszti az órarend hiányossága miatt is, a meny nyiben egyik héten reggel hat órakor, a másikon d. u. 4 órakor, a harmadikon d. u. 2 órakor kell tanítaniok.

Panaszol a miatt továbbá, hogy a professorok nyilvános vizsgálatot nem tartanak tanítványaikkal, a mit ő elítél s különösen saját tanítványaira nézve hasznosnak nem tart.

Méltó panasza volt az is, hogy fizetése pontos kiadása fe-

löl nem gondoskodtak, s pld. 1737-ben neki magának kellett Beszterczére utaznia, hogy az ottan elhelyezett tőkének kamatjából fizetését felvegye. Ezt is csak személyes ismeretsége által eszközölhette ki.

1737-ben meghalt Udvarhelyi Mihály, egyik kolozsvári professor. Huszti szerette volna az ő helyébe, az ő fizetésébe lépni, hogy fizetése és állása biztosabb legyen, Irt is leveleket ez ügyben a főconsistorium azon tagjaihoz, kiket jóakaróinak tartott,¹⁾ irt valószínűleg a főconsistoriumhoz is, a collegiumban pedig megnyerte az ifjuság részéről a candidatiót. Mihelyt neszét vette ennek Szigethi Gyula István, ekkori püspök, azonnal hosszú levelet intézett a főconsistoriumhoz 1737, decz. 11-én Huszti ellen.²⁾ Azt írja ebben, hogy „ha a Mlts. Consistorium a maga autoritásával nem él, hanem az ifjuság kedve után tart, monstrum in cathedra Doctorum suorum inelyta societas collocabit.“ Korábban nem nyilatkozott részletesen Husztiról, de most, miután szava-hihető emberektől tájékozást nyert, bővebben szólhat, a mint következik:

„Mi, a candidatus, voxal a többeknek praelátus embert, Istent nem félo, (mert se templom, se sacramentum annak nem kell, esztendeig is alig látszik egyszer kétszer az Isten fiai között) dissolutis moribus, (mert éjjel nappal iszik, nyelvével másokat rágalmaz) illjen embernek, vagy hallottuk, vagy tudjuk is. Ezen kívül indisciplinatusnak, mint ki tetszik abból a menji baja vala mind a Kolozsvári T. consistoriumnak, mind idvezült Pispek Uramnak véle.“ Gyanusitja, hogy nem dolgozott, pedig „nagyokat ígért vala abban a szemtelen Dedicatióban a meljel Dissertatioját Dedicálá a Mélts. Consistoriumnak. Mi nevezetes hasznot tön? én ugy értem, hogy még csak Diligentiaából sem nyert approbatiót.³⁾ Summa imprudentianak argumentuma azon Dissertatioja, ugy mint a meljben azokat tette ki minden szem eleibe, a meljeket kívánnánk tsak magunk tudni

¹⁾ Eredetije az erd. ev. ref. ehker. lvtárában 6—1737. sz. a.

²⁾ Eredetije u. ott 42—1737. sz. a.

³⁾ A püspök nem tudta, hogy Huszti a lefolyt négy év alatt már két nagy munkát végzett be: Politicáját, Ó- és Új Dáciáját.

Collegiumok aetasáról, fundatiojáról¹⁾ etc. és hogy a vulgus, praecipue adversariorum, ne tudná.“ Szól a püspök Husztinak egy másik értekezéséről is, melyet br. Szentkeresztinél írásban látott, s mely szerinte „tele vala impudens és a sz. házasság nagy praediciumára szolgáló imprudens sophismákkal, a Sz. Ministeriumnak betstelenítésével, authoritásának nem agnoscalásával contemnalásával.“²⁾ Ezekre támaszkodva kimondja a püspök, hogy ilyen ember nem való az Udvarhelyi-féle tanszékbe, mivel jó egyetértésre nem lehet számítani a professorok között. Később egy másik Tractatusról is megemlékezik a püspök s úgy hiszi, hogy „abban is találtatnak valami nem róka, hanem borz nyomok.“ Végül a maga és a papság nevében tiltakozik az ifjuság candidatioja ellen, egyszerűen helyteleníti; de ha a választás mégis Husztira esnék, kívánja, hogy az, elejébe irandó kikötések nélkül meg ne történjék, mert különben ő és a papság ezt az embert nem ismeri el maga közül valónak.

Szigethi Gyula István később is szívesen ellenezte Huszti előléptetését. 1738, febr. 10-én kelt levelében³⁾ azt hangsúlyozza, hogy a tanszék betöltését függőben kell tartani, el kell mellőzni s az időtől kell várni, habár Huszti nagyon törekszik elnyerésére, az ecclesia pedig nagyon ragaszkodik a jelölthöz. Szerinte függőben lehet hagyni azért is, mert a két ifju professor (Verestói György és Csepregi Ferencz) három professor óráit is betöltheti. A collegiumnak ilyen állapota nem is újság.

A tanszék betöltése csakugyan elmaradt 4 évig s ekkor Huszti György választatott meg.

Záradéku emlékezzünk meg arról, hogy kinek ösztönzése és támogatása mel'ett végezte Huszti jogi tanulmányait, miképp vélekedett jogi munkájáról s azon irodalomtörténetben minő méltatást nyert ez.

Husztinak 1742, jan. 31-kén N.-Szébenben kelt leveléből⁴⁾ adhatunk feleletet, a két első kérdésre. E levél kíséretében Huszti Jurisprudentiájának egy szépen bekötött példányával kedveskedett

1) Tehát még azért is megrója, a miért dicsérnie kellene.

2) Ezen értekezés nem ismeretes előttem.

3) Eredetije az erd. ev. ref. egyh. ker. lvtárában 3—1738. sz. a.

4) Teleki lvtár. H. 1012. sz. a.

gr. Teleki Sándornak. „Megfeleltem most először, — így folytatja levelét — idvezült Mlgos Groff Teleki Pál Úr Instructioja első Punctumának, mely ez volt: Kegyelmed Huszti Uram, Isten jóvöltából fel menván Académiába a magyar Nemesi Rend Fiai számára tanulyon, Jövendőre nékiek szolgállyon, mert azért tartottam Kgdet mint jó szófogadó emberséges okos Deákot öt esztendeig magam mellett, hogy Kglmed experialván a külső dolgokat mellettem, tudjon magának oda fel jó ideat formálni, miképpen kellyen Kgdnek jövendőre a Nemesi Ifjuságnak szolgálni. És erre a Czélra engemet az idvezült Úr sub Anathemate sui et Mei obligált.

Nem csaltam meg a Nemes Reformatus Status felőlem való Jó Opinióját . . . hanem most először olly munkát vittem véghez és ollyan könyvet irtam, a minémüt Verböczi István idejétől fogva két száz tizenkét esztendőök alatt edj Magyar is sem Erdélyben, sem Magyar országban, ki nem tudott dolgozni. Én pedig Isten segedelme által Világosságra bocsátottam. Mellyet a ki meg olvasni méltoztatik, a benne lévő Tudománynak szépségével és Jóságával eléggé bé nem telhetik.“

Szerénytelennek és dicsekvőnek mondhatjuk ugyan e nyilatkozatot, de el kell ismernünk, hogy az irodalom ezen ágát ő kezdte először művelni.

E levél különben arról is tanuskodik, hogy Husztinak volt még egy jogi munkája nyomtatás alá készítve — talán Politicája, melyet fennebb ismertettem — mert kéri a grótot, hogy a nála levő kéziratot vagy maga nyomassa, vagy hárman Bánffi Zsigmonddal és Naláczí Józseffel. „Mert a könyv szép és olyan hasznos a Nemesi Rendnek, melynél nem lehet hasznosabb, akár mit irt légyen az Ur Alvinczi Uram felőlle. Az idő rövid és az ember emlékezete megemésztetik a földön mint a rosda. De a Virtus meg marad a könyvekben.“

Irodalmunkban — tudtom szerint — Husztinak csak történelmi munkái vannak ismertetve, a mint fennebb is jeleztem. Az „O és Új Daciát“ Benkő József is használta s úgy nyilatkozott róla, hogy „Dicséretre méltó munka, jóllehet nem teljesen az emlékekből és bizonyságokból van összeállitva.“ (Transsilvania. II 478. 1.). — Volt Husztinak kéziratban még egy más munkája is

„Vajvodae Transsilvaniae“ című. Benkő ki akarta adni, de csak készült reá. A kiadás elmaradt, mivel a kéziratot nem egészítette ki kedve szerint.¹⁾

A Jurisprudentiát senki sem ismertette. Katona csak megemlíti;²⁾ Szilágyi Sándor szintén;³⁾ hasonlóképpen tesz ifj. Szinnyei József, kinél valószínűleg sajtóhibából van 1732-re téve.⁴⁾ Horányi lejegyezte a munka rövidített címét;⁵⁾ de szól Husztinak a „Commentarii de rebus Hunnorum“ című, mások által nem említett kéziratáról is, melyet Pray használt és idézett, mert néhány finn szót talált benne, magyar szókkal összehasonlítva⁶⁾

Talán nem volna érdemtelen néhány lapot szentelni a Jurisprudentia ismertetésére.

Legvégül meg kell jegyeznem, hogy Szilágyi Sándor után Szinnyei is 1747-re teszi Huszti elítéltetését s mindketten úgy tüntetik föl, hogy törvénytelen házassága miatt ítéltetett el. E tévedést a fennebbiek után kiigazítottak tekinthetjük.

¹⁾ Gr. Mikó I. Benkő J. élete. 267. l.

²⁾ Hist. Crit XXXIX. 960 l.

³⁾ Erdély irodalomtört. Budapesti Szemle. VI. 1859. 47. l.

⁴⁾ Irodalmunk története. 1711—1772. 170. l.

⁵⁾ Memoria Hung. III. 695. —

⁶⁾ U. ott II. 189. l.

Dr. Török István.